

Polska terminologia prawosławna – analiza stanu obecnego*

ks. Marek Ławreszuk

Katedra Teologii Prawosławnej
Uniwersytet w Białymstoku
Polska
xmlawreszuk@gmail.com

rev. M. Ławreszuk, Polish Orthodox terminology - analysis of the current state, *Elpis*, 20 2018: 159-163.

Abstract: The article is a contribution to the efforts to establish the structure of the dictionary of Polish terminology of the Orthodox Church. The preparation of the micro and macro structure of the dictionary must take into account the current state of the vocabulary based on the analysis of the current "partial" dictionaries in Polish, with particular emphasis on terminological problems. The analysis will determine the sphere for further work on the Orthodox terminology, pointing to the past silences and language difficulties, thereby setting the direction for further research.

Streszczenie: Niniejszy artykuł stanowi przyczynek do prac nad opracowaniem struktury słownika polskiej terminologii prawosławnej. Przygotowania mikro- i makrostruktury słownika muszą uwzględniać aktualny stan słownictwa oparty na analizie dotychczasowych słowników „częstkowych” w języku polskim, ze szczególnym uwzględnieniem problemów terminologicznych. Przeprowadzona analiza wyznaczy sfery do dalszych prac nad prawosławną terminologią, wskazując na dotychczasowe przemilczenia i trudności językowe, tym samym wyznacza kierunek dalszych prac badawczych.

Keywords: terminology, the Orthodox Church, language, Orthodoxy, Polish terminology, religion

Słowa kluczowe: terminologia, Kościół prawosławny, język, prawosławie, polska terminologia, religia

Analiza stanu obecnego

Określenie polska terminologia prawosławna wiąże się z wielowiekową obecnością Kościoła prawosławnego w Polsce. Wynika z długotrwałego okresu wzajemnych zależności pomiędzy wyrażaną w języku cerkiewnosłowiańskim teologią, hymnografią czy egzegezą a funkcjonowaniem w ramach państwa polskiego, polskiej kultury i polskiego języka. O ile językiem liturgicznym Kościoła prawosławnego w Polsce jest język cerkiewnosłowiański, to językiem teologii, homilii, czy opisu historii dziejów jest w znakomitej większości język polski.

Już wstępna charakterystyka terminologii ukazuje szereg czynników, które wpływają na jej złożoność i warunkowość. Polska terminologia związana z Kościołem prawosławnym wykorzystuje bowiem zarówno funkcjonującą w języku polskim terminologię, zasoby z języków oryginalnych, głównie języka greckiego, starocerkiewno-słowiańskiego, cerkiewnosłowiańskiego ruskiej redakcji, opiera się na terminologii mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce, m.in. Białorusinów, Greków, Łemków, Rosjan, Ukraińców, a także stosuje zapożyczenia z terminologii Kościoła rzymskokatolickiego.

Wyodrębnienie polskiej terminologii prawosławnej ze

zbiorów słownikowych jest niezwykle trudne. W pierwszej kolejności należy wyodrębnić te terminy, które funkcjonują w języku polskim i dotyczą wyłącznie prawosławia. W obrębie tych terminów znajdują się jednak zarówno hasła przyporządkowane wyłącznie dla prawosławnej teologii, jak też i takie, które możemy określić jako terminologiczne homonimy, które dla Kościoła rzymskokatolickiego bądź innych kościołów czy wspólnot religijnych, mają odmienne znaczenie. Przykładem takiego terminu jest określenie „ksiądz”, które w języku polskim oznacza „duchowny chrześcijański”¹, natomiast w terminologii prawosławnej został nieformalnie przyjęty zarówno w tym samym znaczeniu, jak i na konkretne określenie drugiego stopnia kapłańskiego, tj. prezbitera. Na podstawie tego przykładu możemy zaobserwować drugi priorytet pracy nad terminologią, którą jest wskazanie tych haseł, które w polskiej terminologii prawosławnej funkcjonują wyłącznie jako zapożyczenia z języka cerkiewnosłowiańskiego bądź greckiego, rzadziej innych języków. Żywa i wciąż rozwijająca się terminologia już na wstępie wydaje się borykać z problemem odnalezienia odpowiedników greckich i cerkiewnosłowiańskich terminów, które funkcjonują w teologii prawosławnej i są współcześnie pozbawione znormatywizowanej formy polskojęzycznej.

* Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wzszego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2017-2022, nr projektu 0083/NPRH5/H11/84/2017.

¹ Długosz-Kurczabowa K., *Ksiądz*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/ksiadz;5712.html>, dostęp: 12.02.2016.

Wracając do homonimów, często hasła dotyczące teologii prawosławnej są albo mało rozpowszechnione, bądź też prawie całkowicie nieznane. Przykładem takich homonimicznych haseł jest termin *ekonomia*, który obok całkowicie rozpowszechnionego znaczenia posiada również mniej znane – związane z teologią. *Ekonomia* lub *ekonomia zbawienia* określa „plan Boga, który po upadku Adama ma przywrócić człowieka do stanu jedności z Bogiem”², natomiast w tradycji prawosławnej dotyczy również sakramentu pokajania, gdzie oznacza drogę pobłażliwości i ustępstwa ze względu na postawę wiernego.

Wskazane wyżej dwa priorytety możemy określić jako zbiór rozbieżności oraz zbiór braków. W każdym z tych zbiorów, możemy ponadto odnaleźć zróżnicowanie związane ze sposobem graficznego zapisu, nieujednoliconej metody adaptacji zapożyczeń oraz nieznormatyzowanych zasad zapisywania haseł wielką lub małą literą.

Dotychczasowe prace nad polskojęzyczną terminologią Kościoła prawosławnego charakteryzują się fragmentarycznością, albowiem dotyczą wąskich wycinków całości, skupiając się dla przykładu na terminologii liturgicznej, ikonograficznej bądź hagiograficznej. Opublikowane słowniki i leksykony dotyczące terminologii Kościoła prawosławnego, już w swoich nazwach jak również w objętości hasłowej, wskazują na fakt braku kompletnego opracowania.

Źródła

Wśród tych opracowań warto wymienić następujące słowniki i leksykony: Pokorzyna E., *Słownik terminologiczny. Wyposażenia świątyni obrządku Wschodniego z przydatkiem ikon maryjnych*, Warszawa 2001, Smykowska E., *Liturgia prawosławna. Mały słownik*, Warszawa 2008, Smykowska E., *Ikona. Mały słownik*, Warszawa 2013, Smykowska E., *Prawosławni święci. Mały słownik*, Warszawa 2008, Smykowska E., *Zwyczaj i obrzędy prawosławne. Mały słownik*, Warszawa 2007.

Do grona wspomnianych wyżej opracowań należy dodać słowniki dwujęzyczne, w tym dwie współczesne próby systematyzacji terminologii, których dokonali: R. Lewicki, *Chrześcijaństwo. Słownik rosyjsko-polski*, Warszawa 2002, H. Fiedukina, *Leksykon terminologii prawosławnej rosyjsko-polski*, Warszawa 2014 oraz nieco starszy leksykon Markunas A., Uczitiel T., *Leksykon chrześcijaństwa rosyjsko-polski i polsko-rosyjski*, Poznań 1999.

Podobną treść zawierają dwa dwujęzyczne opracowania ks. A. Znoski: Znosko A., ks., *Mały słownik wyrazów starocerkiewnosłowiańskich i terminologii cerkiewno-teologicznej*, Warszawa 1983 oraz Znosko A. ks., *Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, Białystok 1996.

Istnieją również opracowania, które rejestrują historyczną terminologię i stanowią tym samym narzędzie do badań, natomiast nie uwzględniają z zasady współcze-

nych odmian i wystąpień. Do takich prac możemy zaliczyć artykuł M. Karpluka, *Słownictwo cerkiewne w polszczyźnie XVI w. Wybór przykładów*³.

Oprócz tych fragmentarycznych słowników, hasła dotyczące prawosławnej terminologii odnajdziemy w innych opracowaniach, gdzie jednak zbiory dotyczące Kościoła prawosławnego nie zawsze są wyodrębnione z całości, a informacje takie często kryją się zaledwie w opisie hasłowym. Praca związana z systematyzacją interesującej nas terminologii jest przy tym utrudniona przez fakt, że obecność haseł funkcjonujących w Kościele prawosławnym nie została w tych pracach wyodrębniona chociażby w formie indeksów odsyłających bądź innych wskaźników, które pozwoliłyby wyłuszczyć zbiór prawosławnej terminologii z całości opracowanych haseł.

Powyższa uwaga nie stanowi w żadnym wypadku próby negatywnej oceny jakości tych słowników, które realizują postawione sobie cele, natomiast ukazuje obiektywną trudność badaczy, którzy podejmą się próby zdefiniowania i opracowania terminologii Kościoła prawosławnego w języku polskim.

Wśród takich słowników, które wśród licznych haseł zawierają również te, które dotyczą prawosławnej terminologii, należy wymienić: Klich E., *Polska terminologia chrześcijańska*, Poznań 1927, *Słownik języka polskiego*, red. nauk. M. Szymczak, t. 2, Warszawa 1999, *Słownik Nowego Testamentu*, red. X. Leon-Dufour, przekł. K. Romaniuk, Poznań 1986, *Słownik terminologii biblijnej*, red. X. Leon-Dufour, przekł. K. Romaniuk, Poznań 1994, *Słownik wiedzy biblijnej*, pod red. B.M. Metzger, M.D. Coogan, Warszawa 1996, *Leksykon teologii pastoralnej*, pod red. Ryszarda Kamińskiego⁴, *Słownik wyrazów obcych*, pod red. E. Sobol, Warszawa 1999, *Nowy leksykon teologiczny*, autorstwa Herberta Vorgrimlera⁵, *Leksykon pojęć kościelnych i teologicznych*, Gerald O'Collins SJ, Edward G. Farrugia SJ, WAM Kraków 2002, *Leksykon teologii fundamentalnej*, pod red. ks. prof. dr. hab. Mariana Ruseckiego⁶, *Leksykon duchowości katolickiej*, pod red. ks. Marka Chmielewskiego⁷, Rahner K., Vorgrimler H., *Mały słownik teologiczny*, przekł. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Warszawa 1996.

Chociaż wymienione wyżej słowniki i leksykony nie skupiają się na prawosławnej terminologii, rejestrują zarówno zbieżności jak i różnice pomiędzy terminologią rzymskokatolicką a prawosławną, czy też terminologią kościołów protestanckich z uwzględnieniem odpowiedników w terminologii rzymskokatolickiej lub prawosławnej.

Wymienione wyżej źródła rejestrują prawosławną

³ Karpluk M., *Słownictwo cerkiewne w polszczyźnie XVI w. Wybór przykładów*, w: *Chrześcijański wschód a kultura polska*, red. R. Łużny, Lublin 1989, s. 127-147.

⁴ *Leksykon teologii pastoralnej*, red. Ryszard Kamiński, Wiesław Przygoda, Marek Fiałkowski, Lublin 2006.

⁵ Vorgrimler H., *Nowy leksykon teologiczny*, Wydawnictwo Księży Werbistów 2005.

⁶ *Leksykon teologii fundamentalnej*, red. ks. M. Rusecki, Lublin-Kraków 2002.

⁷ *Leksykon duchowości katolickiej*, red. ks. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002.

² *Ekonomia zbawienia*, w: *Wielki Słownik Języka Polskiego*, red. Piotr Źmigrodzki, Internet: wsjp.pl, dostęp: 1.12.2017.

terminologię i stanowią narzędzie dla dalszej pracy, jednak są jednocześnie niewystarczające ze względu na brak kompleksowości danej leksyki w większości słowników, znaczną różnorodność zaproponowanych w nich rozwiązań translatorskich i częstą nieadekwatność translatów.

Środowisko naukowe do tej pory nie podjęło się oceny źródeł w kontekście ich korelacji i potrzeb związanych z terminologią prawosławną. Kwestia nieujednocionej i nieusystematyzowanej terminologii była jednak podnoszona w opracowaniach naukowych, wśród których należy wymienić m.in. artykuły popularnonaukowe publikowane w „Przeglądzie Prawosławnym” (*Język, który wyrósł na modlitwie* 1 2006, *O języku liturgii* 9 2005, *Język naszej modlitwy* 10 2012, *Czy będziemy się targować?* 3 2004).

Zasady terminologiczne

Analizy istniejących opracowań – słowników, encyklopedii czy leksykonów, wskazuje na problem rozbieżności terminologicznej. Objawia się on zarówno w różnorodności zapisu, przyjętego modelu stosowania zapożyczeń jak i braku usystematyzowanych zasad, zgodnych z zasadami pisowni języka polskiego. W wielu przypadkach można odnotować np. różnice w wykorzystaniu haseł źródłowych, gdzie część słowników proponuje zapożyczenia z języka greckiego (*epigonation, epitrachelion*), inne z języka cerkiewnosłowiańskiego (*poruczy* lub spolszczone *narekawki, jepitrachil*). Kwestia braku systematyzacji zasad owocuje zaś m.in. rozbieżnościami w pisowni wielką lub małą literą (np. *Ewangelia-ewangelia, Liturgia – liturgia, Święty Jan – święty Jan* itd.), różnymi nazwami własnymi (*Święto Narodzenia Chrystusa – Boże Narodzenie, królewskie drzwi – święte drzwi – królewskie wrota – carskie wrota*), bądź istnieniem wielu leksemów nazywających ten sam desygnat, np. *paramonarz – pono-mar – prysłużnik – akolita, płaszczanica – epitafton, liturgia – Liturgia Święta – Boska Liturgia – Liturgia Boża – obiednia – msza*.

Niektóre wskazane problemy znalazły rozwiązanie w opracowaniu Zespołu Języka Religijnego Rady Języka Polskiego. Ustalenia opisane w pracy ks. prof. Wiesława Przyczyny oraz prof. Renaty Przybylskiej⁸ dotyczyły jednak głównie terminologii Kościoła rzymskokatolickiego i nie uwzględniały specyfiki prawosławnej. Zespół teologów, filologów, przy wsparciu teolingwistów, w latach 2014-2016 opracował koncepcję normatywizacji pisowni prawosławnej terminologii, którą opublikowano w roku 2016⁹. Opracowanie *Specyfika polskiej terminologii prawosławnej. Koncepcja normatywizacji pisowni*, oparte na zasadach i normach *Pisowni słownictwa religijnego*, rozwinęło pomijane wcześniej kwestie, dotyczące m.in. zróżnicowanej terminologii związanej z teologią dogmatyczną,

życiem liturgicznym i praktykami religijnymi, oficjalnymi nazwami własnymi lokalnych Kościołów prawosławnych, a także wprowadziło wzorce słowotwórcze w przypadku terminów obcojęzycznych, które nie znalazły do tej pory swoich polskich odpowiedników.

Opracowane zasady stanowią pierwszą próbę systematyzacji ale także po raz pierwszy dokładnie wskazują na historyczne zróżnicowanie nazewnictwa Kościoła prawosławnego i innych kościołów chrześcijańskich. „Specyfika...” nie stanowi kompletnego zbioru haseł i nie pretenduje do zamkniętej struktury zasad, lecz przede wszystkim ukierunkowuje dalsze kierunki badań, które powinny doprowadzić do opracowania pełnego słownika polskiej terminologii prawosławnej.

Zamieszczona w opracowaniu analiza nie tylko wskazuje na oczekiwany kształt haseł, lecz przede wszystkim stara się ukazać przyczyny do przestrzegania przedstawionych norm. Wśród przedstawionych rozwiązań możemy odnaleźć nazwy własne dotyczące Boga i świętych, gdzie rozwinięta jest m.in. nieobecna w terminologii rzymskokatolickiej terminologia dotycząca kategorii świętości. Cerkiew prawosławna nie ogranicza się do prostej struktury określenia osoby jako *święta* lub *błogosławiona*, jak ma to miejsce w Kościele rzymskokatolickim, lecz wyróżnia samodzielne określenia wskazujące na kategorie i grupy świętych, np. *praojcowie, prorocy, męczennicy, wyznawcy, apostołowie, święci hierarchowie, świętobliwi, darmo leczący, saloici, sprawiedliwi, prawowierni*. W przeciwieństwie do terminologii rzymskokatolickiej określenia te zawierają już w sobie określenie świętości, a więc dla spójności przekazu wystarczy świętego określać mianem jednego tylko kwalifikatora, np. *świętobliwy Izaak Syryjczyk*, bez konieczności dodawania określenia *święty*. Podobnie rzecz się ma z nazwami: *apostołowie Piotr i Paweł, archanioł Gabriel, darmo leczący Kosma i Damian, prawowierni Borys i Gleb*¹⁰.

Przygotowane w ramach pracy naukowców skupionych wokół Katedry Teologii Prawosławnej opracowanie, wskazuje również na teologiczną głębię i złożoność terminologii dogmatycznej, analizując dla przykładu hasła: *chwala, uwielbienie, kult, cześć*¹¹, *przebóstwienie, apatheia, teandryzm, perychoreza* czy *acedia*¹².

„Specyfika...” wskazuje i reguluje zapis nazw własnych dotyczących struktur Kościoła prawosławnego, nazewnictwa duchowieństwa, mnichów i niższego kleru a także nazwy świętyń i innych obiektów sakralnych. W wielu miejscach proponuje nowe rozwiązania, obecne w terminologii prawosławnej w innych językach, np. *katholikon*¹³, *katapietasma*¹⁴, *kukul* czy *posoch*¹⁵.

W drugiej części opracowania autorzy skupili się na przedstawieniu zasad pisowni wielką lub małą literą a także innych norm poprawnościowych.

⁸ Przybylska R., Przyczyna W., *Pisownia słownictwa religijnego*, Biblos, Tarnów 2011.

⁹ Kostuiczuk J., Tofiluk J., Ławreszuk M., Misijuk W., Charkiewicz J., *Specyfika polskiej terminologii prawosławnej. Koncepcja normatywizacji pisowni*, Wydawnictwo UwB, Białystok 2016.

¹⁰ *Specyfika polskiej terminologii prawosławnej...*, dz. cyt., s. 9-10.

¹¹ *Specyfika polskiej terminologii prawosławnej...*, dz. cyt., s. 13-14.

¹² Tamże, s. 15-16.

¹³ Tamże, s. 36.

¹⁴ Tamże, s. 52.

¹⁵ Tamże, s. 53-54.

Zasady terminologiczne dotyczą także zauważalnego problemu zróżnicowania zapisu terminów przyjętych z języka greckiego i cerkiewnosłowiańskiego. Nieujednolicony zapis spowodował autorów do przedstawienia norm związanych z tworzeniem odpowiedników terminów greckich i cerkiewnosłowiańskich¹⁶.

Kwestie poprawnościowe zostały w opracowaniu skupione w dwie grupy: błędnych i poprawnych przykładów użycia słów i konstrukcji składniowych. W wielu przypadkach są to pierwsze i jedyne wskazania na niespójność bądź nieadekwatność wykorzystywanych terminów do charakteryzowanej realności¹⁷.

Polska terminologia religijna została zdominowana przez określenia typowe dla nauczania, praktyki i pobożności Kościoła rzymskokatolickiego. W efekcie, terminologia prawosławna, dla zachowania swojej tożsamości, często wykorzystuje terminy starsze, lub stanowiące kalki językowe z języków greckiego czy cerkiewnosłowiańskiego. Analizowane wyżej opracowanie nie podjęło kwalifikacji wszystkich problematycznych określeń, natomiast dobitnie wykazało niezbędność pracy w tym kierunku, które mogłoby zostać osiągnięte poprzez pracę nad słownikiem polskiej terminologii prawosławnej.

W wielu przypadkach rozbieżności i nieujednoliconej terminologii „Specyfika...” dopuszcza i sankcjonuje pluralizm, porządkując jedynie niekiedy wielość określeń przez stosowanie kwalifikatorów.

Zauważalne braki i rozbieżności prowadzą do opracowania wskazań zakresu, uzasadnień włączeń a zwłaszcza pominięć niezbędnych do dalszych prac nad słownikiem prawosławnej terminologii. Rezultatem przeprowadzonych badań jest ukazanie stanu obecnego oraz wynegocjowanie podstawowej listy kryteriów doboru materiału.

Aktualność problemu

Język Kościoła prawosławnego w Polsce jest różnorodny, żywy i nieustannie się rozwija. Jego terminologia opiera się na normach językowych, lecz jednocześnie zachowuje pewną niezależność, która wynika z głoszonych prawd i zasad wiary. Niezaprzeczalne różnice w eklezjologii, antropologii, czy nauki dogmatycznej, które uwidaczniają się w teologicznym dyskursie pomiędzy Kościołem prawosławnym a rzymskokatolickim, nie pozwalają na bezkrytyczne przyjmowanie wszystkich wprowadzanych

terminów. Dla przykładu, odmienne pojmowanie kwestii upadku człowieka i jego konsekwencji, wpłynęło w Kościele rzymskokatolickim na modyfikację roli Bogurodzicy w zbawczym dziele Chrystusa, co później odnalazło swoje ujście w dogmacie o niepokalanym poczęciu. To z kolei wprowadziło wiele terminów dotyczących Matki Bożej, ukazujących ją w kontekście nauki dogmatycznej Kościoła rzymskokatolickiego. W odniesieniu do historycznych źródeł prawosławnej myśli teologicznej, niemożliwym było i jest adaptacja tych terminów w kontekście nauki Kościoła prawosławnego. W tym więc wypadku, pomimo funkcjonowania gotowych rozwiązań w języku polskim, prawosławna terminologia rozwija się autonomicznie.

Podobne zróżnicowanie rodzi odmienna tradycja liturgiczna, w której trudno dwa odmiennie nabożeństwa, historycznie rozwijane i adaptowane do potrzeb wspólnoty, określać jednym wspólnym terminem, tylko dlatego, że wywodzą się z jednego źródła modlitwy wczesnochrześcijańskiej, bądź zajmują podobne miejsca w cyklu nabożeństw dobowych, bądź też wśród wielu różnic, zachowały pewne elementy wspólne. Przykładem takiego zróżnicowania są nabożeństwo wieczorne cyklu dobowego. W tradycji Kościoła rzymskokatolickiego nazywa się je *nieszporami*. W języku polskiego prawosławia nabożeństwo wieczorne, określane jako *wieczernia*, czasami bywa utożsamiane z *nieszporami*, chociaż zarówno struktura, przebieg, jak i treści tych nabożeństw są odmiennie. Ochrona tożsamości prawosławnej tradycji wymaga więc unikania bezkrytycznych kalek językowych, zarówno z języka polskiego jak i łaciny. Z drugiej strony tworzenie polskich odpowiedników terminów greckich czy cerkiewnosłowiańskich wymaga przestrzegania polskich norm językowych.

Zakończenie

Aktualna sytuacja terminologii związanej z Kościołem prawosławnym nie może podlegać jednoznacznej ocenie. Z jednej strony, funkcjonuje od wieków i jest w znakomitej większości spójna i zbieżna z terminologią Kościoła rzymskokatolickiego. Z drugiej strony zauważalne są również rozbieżności i problemy z jednoznacznym zrozumieniem stosowanych w Cerkwi terminów. Powyższa ocena prowadzi do jednoznacznego wskazania konieczności opracowania normatywnego słownika, który uwzględni i zarejestruje istniejącą terminologię, usystematyzuje ją w ramach poprawnościowych oraz wskaże wzorce rozwoju terminologii w oparciu o zasady i normy językowe.

¹⁶ Tamże, s. 98-104.

¹⁷ Tamże, s. 105-112.

Bibliografia

- Leksykon duchowości katolickiej*, red. ks. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002.
- Leksykon pojęć kościelnych i teologicznych*, Gerald O'Collins SJ, Edward G. Farrugia SJ, WAM Kraków 2002.
- Leksykon teologii fundamentalnej*, red. ks. prof. dr hab. Marian Rusecki, Lublin-Kraków 2002.
- Leksykon teologii pastoralnej*, red. Ryszard Kamiński, Wiesław Przygoda, Marek Fiałkowski, Lublin 2006.
- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. I–XI, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996–1997. Dostępny również w Internecie: <http://www.sjpd.pwn.pl/>, dostęp: 1.04.2016.
- Słownik języka polskiego*, red. nauk. M. Szymczak, t. 2, Warszawa 1999.
- Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 2013.
- Słownik Nowego Testamentu*, red. X. Leon-Dufour, przekł. K. Romaniuk, Poznań 1986.
- Słownik poprawnej polszczyzny PWN*, red. A. Markowski, Warszawa 2008.
- Słownik terminologii biblijnej*, red. X. Leon-Dufour, przekł. K. Romaniuk, Poznań 1994.
- Słownik wiedzy biblijnej*, pod red. B.M. Metzger, M.D. Coogan, Warszawa 1996.
- Słownik wyrazów obcych*, pod red. E. Sobol, Warszawa 1999.
- Wielki Słownik Języka Polskiego*, red. Piotr Źmigrodzki, Internet: wsjp.pl, dostęp: 1.12.2017.
- Charkiewicz J., *Nazewnictwo prawosławnych świętych w języku polskim*, „Prace Filologiczne”, Warszawa 2014, Tom LXV, s. 43-54.
- Charkiewicz J., *Typologia świętych w Kościele prawosławnym*, „Elpis”, 2009, Tom XI (XXII), s. 323-380.
- Chomiakow A., *List do redaktora „L'Union Chretienne” o znaczeniu słów „katolicki” i „soborowy”*, [w:] *Almanach myśli rosyjskiej. Wokół słowianofilstwa*, Warszawa 1988, s. 129-134.
- Długosz-Kurczabowa K., *Ksiądz*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/ksiadz;5712.html>, dostęp: 12.02.2016.
- Fiedukina H., *Leksykon terminologii prawosławnej rosyjsko-polski*, Warszawa 2014.
- Karpluk M., *Słownictwo cerkiewne w polszczyźnie XVI w. Wybór przykładów*, w: *Chrześcijański wschód a kultura polska*, red. R. Łużny, Lublin 1989, s. 127-147.
- Klich E., *Polska terminologia chrześcijańska*, Poznań 1927.
- Konstantynowicz C., *Cerkiewnosłowiański tak, ale...*, [w:] *O naszym prawosławiu, Przegląd prawosławny. Wybór tekstów 1985-2010*, red. E. Czykwin, H. Kierdelewicz, Białystok 2010.
- Kostiuczuk J., Tofiluk J., Ławreszuk M., Misijuk W., Charkiewicz J., *Specyfika polskiej terminologii prawosławnej. Koncepcja normatywizacji pisowni*, Wydawnictwo UwB, Białystok 2016.
- Lewicki R., *Chrześcijaństwo. Słownik rosyjsko-polski*, Warszawa 2002.
- Ławreszuk M., *Teologia w języku*, „Przegląd Prawosławny”, 2012, nr 11 (329), s. 28-30.
- Markunas A., Ucztiel T., *Leksykon chrześcijaństwa rosyjsko-polski i polsko-rosyjski*, Poznań 1999.
- Misijuk W., *Rozważania o języku cerkiewnych nabożeństw*, [w:] *Prawosławie. Światło ze Wschodu*, red. K. Leśniewski, Lublin 2009, s. 357-377.
- Misijuk W., *Nasz język liturgiczny – pomoc czy utrudnienie*, Białystok 2006.
- Pokorzyna E., *Słownik terminologiczny. Wyposażenia świątyni obrządku Wschodniego z przydatkiem ikon maryjnych*, Warszawa 2001.
- Przybylska R., Przyczyna W., *Pisownia słownictwa religijnego*, Biblos, Tarnów 2011.
- Rahner K., Vorgrimler H., *Mały słownik teologiczny*, przekł. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Warszawa 1996.
- Smykowska E., *Ikona. Mały słownik*, Warszawa 2013.
- Smykowska E., *Liturgia prawosławna. Mały słownik*, Warszawa 2008.
- Smykowska E., *Prawosławni święci. Mały słownik*, Warszawa 2008.
- Smykowska E., *Zwyczaj i obrzędy prawosławne. Mały słownik*, Warszawa 2007.
- Strach S., *Krótką gramatyka języka cerkiewnosłowiańskiego*, Prawosławna Diecezja Białostocko-Gdańska, Białystok 1994.
- Strach S., *Szkolny słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, Bratczyk, Hajnówka 1996.
- Vorgrimler H., *Nowy leksykon teologiczny*, Wydawnictwo Księży Werbistów 2005.
- Znosko A., ks., *Mały słownik wyrazów starocerkiewnosłowiańskich i terminologii cerkiewno-teologicznej*, Warszawa 1983.
- Znosko A. ks., *Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, Białystok 1996.

ΕΛΠΙΣ

CZASOPISMO TEOLOGICZNE
KATEDRY TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ
UNIWERSYTETU W BIAŁYMSTOKU

ADRES REDAKCJI

ul. Ludwika Zamenhofa 15, 15-435 Białystok, Polska
tel. 85 745-77-80, e-mail: elpis@uwb.edu.pl
www.elpis.uwb.edu.pl